

16 listopada 2011 w Akademii Muzycznej i w Muzeum Narodowym w Krakowie odbyły się uroczystości Jubileuszu 90. Urodzin Profesora Mieczysława Tomaszewskiego. Oto Laudacja wygłoszona przez Panią Profesor Teresę Malecką, kierownika Zakładu Analizy i Interpretacji Muzyki Akademii Muzycznej w Krakowie.

Droga twórcza Mieczysława Tomaszewskiego

TERESA MALECKA

Stojąc naprzeciw dzieła twarzą w twarz, ze szczerą intencją, aby określić jego artystyczną niepowtarzalność, uchwycić istotę i sens jego przesłania i oddać mu sprawiedliwość – muszę wstąpić – by tak rzec – w serię stanów niezbędnych do tego, by moją interpretację można było nazwać uczciwą: od wsluchania się bez reszty w jego brzmienie – do próby dotknięcia tego co w nim niewystawialne.¹

**Szanowni Państwo,
Drogi Jubilate – Panie Profesorze,
Kochany Mieczysławie,**

Przypomniane dziś słowa ukazują całego Ciebie – z Twą, z jednej strony, pokorą wobec dzieła sztuki, wobec jego tajemnicy, a z drugiej, z odwagą sformułowania, nowych zasadniczych postulatów dotyczących relacji między badaczem (muzykologiem – teoretykiem muzyki) a przedmiotem badań – dziełem muzycznym.

*

Jubileusz mówi o radości. Chodzi nie tylko o radość wewnętrzną – Twoją, Mieczysławie, ale o radość, która objawia się także na zewnątrz – o naszą radość. W tradycji chrześcijańskiej jubileusz jest opisywany jako czas szczególnej łaski, jako „dzień błogosławiony przez Pana” i jako taki ma charakter radosnego święta. Jest okazją, aby spojrzeć z wdzięcznością na wszystko to, co dokonano się w latach poprzedzających moment rocznicy Twoich dziewięćdziesiątych urodzin.

¹ M. Tomaszewski, *Muzyka w dialogu ze słowem*, Akademia Muzyczna, Kraków 2003.

foto: Andrzej Kobos

Dwie są możliwe perspektywy ujęcia sylwetki Profesora Mieczysława Tomaszewskiego w kontekście jego własnych idei teoretycznych:

1. modelu punktów węzłowych życia twórcy;
2. koncepcji interpretacji integralnej dzieła muzycznego.

Spojrzymy kolejno z tych dwóch perspektyw. ►

1.

Wydarzenia, które w życiorysach następują na ogół kolejno, (szkoły, uniwersytety, przebieg pracy zawodowej, stopnie kariery akademickiej), w drodze życia Mieczysława Tomaszewskiego przeplatają się, zazębiają, wyprzedzają wzajemnie; następstwo wydarzeń, jest – jak powiedziałaby to Profesor – niezwyčajne.

Oto praca w roli referenta ds. muzyki we Wrześni – natychmiast po zakończeniu II wojny światowej – przed zdaniem matury; oto pozycja redaktora naczelnego i zastępcy dyrektora Polskiego Wydawnictwa Muzycznego (PWM) – przed ukończeniem studiów. Widać, już wówczas oceniano naszego dzisiejszego Jubilata, jako osobę wybitną.

Spróbujmy usytuować kalendarium życia i działalności / twórczości Mieczysława Tomaszewskiego w perspektywie koncepcji punktów węzłowych życia twórcy i jego terminologii².

[poniżej, słowa pogrubione w cudzysłowach są Jego terminologią]

O wczesnym dzieciństwie związanym z Poznaniem i z Wielkopolską – noty biograficzne mówią niewiele; z rozmów z Profesorem, z jego luźnych, sporadycznych wspomnień można wyczuć, iż wyraźnie polskie tradycje domu rodziców, a także w pewnym stopniu dziadków – to zapewne – używając określenia Profesora – „**moment przejścia dziedzictwa** ... , decydujący o ‘zakorzenieniu’ ... w określonym kręgu kultury”, to zarazem początki fascynacji muzyką – fortepianem.

Lata poprzedzające wybuch II wojny światowej – a o tym okresie Profesor najczęściej opowiada – przynoszą dalsze „**młodzieńcze fascynacje**”. Tą stają się dla Niego zarówno przedmiotem podziwiania piękna ich przyrody, jak i wyzwaniem sportowo-turystycznym (wycieczki, wspinaczki). Fascynacja przyrodą dojrzewa do poważnych, stale rozwijanych zainteresowań botaniką.

Nadto fascynacja uroczą dziewczyną – Wandą – prowadząca do zawarcia przez nich małżeństwa – trwającego – jak dotąd – 66 lat.

Okres kolejny – „**sprzeciwu i buntu, burzy i naporu**” – w życiu Mieczysława Tomaszewskiego przypada na czas po II wojnie światowej. Silniejszy wydaje się element *burzy i naporu*. Był to czas niełatwy dla Polaków – czas przechodzenia z jednego systemu totalitarnego do drugiego, czas trudnych decyzji i wyborów. Ale Profesor wybrał – jak zwykle – to, co pozytywne: największą możliwie aktywność kulturotwórczą – wbrew sytuacji, jakby mimo wszystko. Przypomnijmy: we Wrześni – referat ds. muzyki, w Bydgoszczy: miesięcznik literacko-artystyczny „Arkona”, Klub Literacko-Artystyczny, organizowanie cyklu wydarzeń *Środy Literackie*, Rok Chopinowski na Pomorzu, Festiwal Chopinowski w Szafarni, kierownictwo artystyczne Filharmonii Pomorskiej w Bydgoszczy, a równocześnie studia polonistyczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

W latach 1945–1952 przyszły na świat dzieci Państwa Tomaszewskich: Ewa, Monika, Małgorzata, Paweł, Jan.

Przenosiny do Krakowa w roku 1952, jakkolwiek okazały się zasadniczo ważne w drodze Tomaszewskiego, to pierwsze lata pobytu w naszym mieście stanowiły raczej kontynuację, niż przełom. Nadal trwała ta wyteżona działalność: tym razem funkcje kierownicze w Polskim Wydawnictwie Muzycznym (PWM); nadal łączył ją ze studiami – tym razem muzykologicznymi,

następnie z działalnością dydaktyczną na Uniwersytecie Jagiellońskim, a później w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej (PWSM), zaproszony tam przez Stanisława Wiechowicza.

W tym czasie odnotowuje się pierwsze wystąpienia na konferencjach i publikacje, choć nieliczne, to wyznaczające główne nurty późniejszych prac Profesora: chopinologii i teorii Wort – Tonu. Mamy więc do czynienia z „**fazą twórczości wczesnej**”.

Charakterystyczny jest fakt, że po kilku tekstach z lat 1960–1963 nastąpiła cezura. Kilkanaście lat później – w roku 1976, podczas I Spotkań Muzycznych w Baranowie Sandomierskim, Mieczysław Tomaszewski wygłosił słynny, wielogodzinny, zarazem fundamentalny, referat pt. *Wprowadzenie do teorii utworu słowno-muzycznego* (opublikowany po raz pierwszy w 1978 r.³), który otworzył fazę jego „**dojrzałości twórczej**” – jak się okaże – zarazem „**fazę twórczości szczytowej**”, trwającej do dziś. To już jest jednak owoc przełomu, jaki dokonał się w życiu twórczym Profesora, kiedy to nastąpił „**moment znaczącego spotkania**” (raczej – spotkań). Chodzi o „Spotkania Muzyczne” w Baranowie Sandomierskim w latach 1976–1981.

Jak do tego doszło? – Otwieram tutaj szeroki nawias – *pro academia sua*.

W ówczesnej krakowskiej PWSM funkcjonowało Podyplomowe Studium Edytorstwa Muzycznego i Katedra Edytorstwa Muzycznego, których kierownictwo powierzył Mieczysławowi Tomaszewskiemu inicjator tego przedsięwzięcia – prof. Jan Hoffman. Równoległe – nas – wówczas młodych absolwentów teorii i kompozycji, przypisanych do Katedry Teorii – zaczęły nurtować pytania o sens naszej pracy. Stworzyliśmy grupkę zapaleńców poszukujących odpowiedzi. W tym czasie Profesor organizował w Katedrze Edytorstwa Muzycznego prawdziwe uczty intelektualne – zebrania z wykładami wybitnych ludzi sztuki i nauki i – co najważniejsze – z inspirującymi dyskusjami.

Podczas jednej z nich Profesor zadał nam fundamentalne i – jak się okazało – historyczne pytanie, które odmieniło nasze życie, a – myślę – zarazem w pewnym sensie stało się „**punktem zwrotnym w drodze twórczej**” Mieczysława Tomaszewskiego.

Zapytałeś wtedy Mieczysławie: „A co wy właściwie chcecie robić w tej waszej grupie?” Nie mieliśmy wówczas mądrej odpowiedzi, ale okazało się, że Ty ją miałeś. W 1975 r. poddałeś pomysł i zasadniczą ideę naszej pierwszej sesji naukowej: *Koncepcja, notacja, realizacja w twórczości K. Pendereckiego*. Tak powstał Zespół, potem Zakład Analizy i Interpretacji Muzyki, którego działalność była możliwa dzięki nowej, twórczej atmosferze panującej w uczelni po objęciu stanowiska rektora przez profesora Krzysztofa Pendereckiego.

Ważnym etapem naszych wspólnych działań były dalsze interdyscyplinarne „Spotkania Muzyczne w Baranowie” z ich – wymyśloną prze Ciebie – Mieczysławie – formułą: **Muzyka w kontekście kultury**. Ta formuła stała się niebawem wyróżnikiem tzw. Krakowskiej Szkoły Teoretycznej (określenia tego użył po raz pierwszy Bohdan Pocij). Ty jesteś jej twórcą, Ty nadałeś jej ton. Wychowałeś, uformowałeś duchowo wiele pokoleń teoretyków muzyki w całej Polsce. Byłeś i nadal jesteś promotorem dziesiątków doktoratów, pod Twym baczny okiem powstawały habilitacje i profesury Twych wychowanków. Dziękujemy Ci.

² M. Tomaszewski, *Życia twórcy punkty węzłowe. Rekonesans*, w: „Muzyka w dialogu ze słowem”, Akademia Muzyczna, Kraków 2003.

³ Por. M. Tomaszewski, *Wprowadzenie do teorii utworu słowno-muzycznego. Próba rozpoznania*, [w:] *Muzyka w dialogu ze słowem*, Akademia Muzyczna, Kraków 2003.

► Mimo, iż w perspektywie obiektywnych wydarzeń historycznych pojawiały się wielorakie trudności – m.in. natury politycznej: problemy kadrowe w PWM, problemy z cenzurą, opóźnienie przez partię nominacji profesorskiej Tomaszewskiego (stała się ona możliwa dopiero w 1989 r.), jak również nastąpił znaczący „**moment zagrożenia egzystencji**” – owa „**Conradowska smuga cienia**” – zarówno w wymiarze osobistym jak i ogólnym (pamiętamy pierwszy okres stanu wojennego i konieczność chwilowego zniknięcia, ukrywania się Profesora) – to od 1970 r. nieprzerwanie trwa faza maksymalnej aktywności Mieczysława Tomaszewskiego na wielu polach, „**faza twórczości szczytowej**”. Jest ona jedynie zabarwiona odcieniem „**stylu późnego**” – zainteresowaniem tematyką duchowego i sakralnego wymiaru dzieła muzycznego. To w 2010 r. opublikował tekst dotyczący *sacrum* w muzyce, ukazujący pewien – jak to u Niego – spójny system.

*

Oto próba syntetycznego ujęcia dorobku Profesora dra hab. Mieczysława Tomaszewskiego, jego najdojrzałszego okresu twórczości.

25 książek (z czego 7 wydanych w ostatnich pięciu latach), ponad 200 tekstów naukowych i eseistycznych, bogata i wszechstronna działalność dydaktyczna; członkostwa w licznych związkach i stowarzyszeniach twórczych, radach programowych, w Polskiej Akademii Chopinowskiej, w Radzie Naukowej Instytutu Chopinowskiego, wieloletnie członkostwo w Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów, w Komitecie Sztuki PAN, a także prestiżowe członkostwo czynne w Polskiej Akademii Umiejętności; honorowe członkostwo Związku Kompozytorów Polskich, oraz dwa doktoraty *honoris causa*: Akademii Muzycznej w Krakowie i Akademii Muzycznej w Bydgoszczy – to tylko najważniejsze honory Profesora.

Jako redaktor naczelny Polskiego Wydawnictwa Muzycznego (1954–1988), a także jego dyrektor (1965–1988), inicjował wiele unikalnych projektów, promował twórczość polskich kompozytorów w kraju i na świecie, był pomysłodawcą serii wydawniczych, narodowych wydań spuścizny wielu polskich kompozytorów. Nadał tej polskiej oficynie wydawniczej rangę międzynarodową.

*

Istotą aktywności Mieczysława Tomaszewskiego jest pasja intelektualna prowadząca do odkrywania prawdy dzieła sztuki, prawdy zawartej w utworze muzycznym, rozpatrywanym w szerokim kontekście historii, kultury, a także biografii twórcy. Gdy dodamy do tego spektrum relacje między muzyką a innymi sztukami oraz relacje międzyczłonowe, zauważymy, że pole zainteresowań Profesora ciągle ulega poszerzeniu, otwarciu na semiotykę muzyczną i perspektywę intertekstualną.

Profesor jest wybitnym przedstawicielem nurtu muzykologii humanistycznej, zarazem twórcą nowej metody badawczej: „**analizy i interpretacji integralnej**”. Wpłynął w sposób znaczący na współczesną polską i światową refleksję o sztuce.

Tematyka prac naukowych Mieczysława Tomaszewskiego obejmuje teorię i historię muzyki XIX, XX i (już) XXI wieku. W zakresie muzyki XIX wieku jego prace skupione są na problematyce pieśni romantycznej (m.in. *Studia nad pieśnią romantyczną*, AM, Kraków 1997), ze szczególnym uwzględnieniem relacji: słowo – dźwięk oraz na badaniu twórczości Fryderyka Chopina. Tomaszewski jest jednym z najwybitniejszych przedstawicieli

chopinologii światowej – autorem prac: *Muzyka Chopina na nowo odczytana*, (AM, Kraków 1996), *Frederic Chopin und seine Zeit*, (Laaber-Verlag 1999) oraz multimedialnego leksykonu *Fryderyk Chopin. Życie twórcy* (Kraków 1997). Szczególne miejsce zajmuje kompendialne, zarazem oryginalne ujęcie całokształtu problematyki chopinowskiej w jego książce *Chopin. Człowiek, dzieło, rezonans* (Poznań 1998), za którą w 1999 r. Autor otrzymał prestiżową nagrodę Fundacji na rzecz Nauki Polskiej w dziedzinie nauk humanistycznych i społecznych. Dodać tutaj należy, że Mieczysław Tomaszewski jest również laureatem Nagrody Fundacji im. A. Jurzykowskiego (1979) oraz Nagrody „Solidarności” „Za Kulturę Niezależną”.

Muzykologiczne prace Profesora z zakresu muzyki polskiej XX wieku, poświęcone twórczości Karola Szymanowskiego, Witolda Lutosławskiego, Krzysztofa Pendereckiego, Henryka Mikołaja Góreckiego, zajmują ważne miejsce w muzykologii polskiej i światowej.

W ostatnich kilku latach jesteśmy świadkami swego rodzaju eksplozji twórczej Profesora. W tematyce Jego prac z tego okresu ważne miejsce zajmuje twórczość Krzysztofa Pendereckiego. Najbardziej wszechstronnym ujęciem fenomenu twórczości tego kompozytora, ale właśnie w kontekście jego biografii, a także historii Polski i Europy jest dwutomowe dzieło: *Penderecki. Bunt i wyzwolenie. I/ Rozpętanie żywiołów; II/ Odzyskiwanie rajy*, wydane przez PWM (2008/09). Rok 2010 przyniósł kolejne ujęcia problematyki chopinowskiej, nowe na twórczość i osobowość Chopina spojrzenia, m.in. w pracach: *Chopin. Fenomen i paradoks* (Gaudium, Lublin 2009), *Chopin. Ein Leben in Bildern* (Schott, Mainz 2010), *Muzyka Chopina na nowo odczytana. Seria druga*, (AM, Kraków 2010).

Jako profesor Akademii Muzycznej w Krakowie, kierownik Katedry Teorii i Interpretacji Dzieła Muzycznego, Mieczysław Tomaszewski był twórcą koncepcji, zorganizował i prowadził ponad 50 polskich i międzynarodowych seminariów i sympozjów; wśród nich dwie serie: (i) dziesięć międzynarodowych konferencji poświęconych teorii i historii pieśni, które zaowocowały serią książek *Muzyka i liryka* pod jego redakcją; (ii) piętnaście Międzynarodowych Sympozjów Beethovenowskich – również utrwalonych w kolejnych tomach. W 2010 r. sprawował kierownictwo naukowe 11. Międzynarodowego Kongresu Semiotyki Muzycznej, zorganizowanego przez Akademię Muzyczną w Krakowie – największego takiego przedsięwzięcia w Polsce. Współpracuje z zagranicznymi ośrodkami naukowymi szczególnie niemieckimi, francuskimi, fińskim, litewskim, słowackim. Recepcja jego myśli muzykologicznej Tomaszewskiego ma szeroki zasięg międzynarodowy.

2.

Profesor Mieczysław Tomaszewski jest człowiekiem spełniającym zasady integralności przez siebie samego sformułowane⁴. Przypomnijmy:

- „**Zasada komplementarności** ma zapobiec jednostronności ... Postuluje uwzględnienie ... drugiej strony medalu, więc nie tylko logosu, ale i etosu dzieła.” W osobie Profesora – dodajmy – logosu i etosu życia i dzieła.
- „**Zasada ontologicznej pełni** ... chodzi o widzenie dzieła we wszystkich naturalnych fazach jego egzystencji, w przestrzeni kultury, od koncepcji do recepcji”.

⁴ M. Tomaszewski, *Interpretacja integralna dzieła muzycznego. Rekonesans*, Akademia Muzyczna, Kraków 2000.

► Dzieło Profesora stale znajduje się w fazie koncepcji (pojawiają się nowe myśli, nowe idee, nowe – właśnie – koncepcje), ale – równolegle – jesteśmy świadkami tego dzieła – znaczącej, intensywnej recepcji – w Polsce i na świecie.

- „**Zasada kontekstualności** ... postuluje rozpatrywanie go [dzieła] w jego organicznym kontekście: biograficznym, historycznym, kulturowym.” Przypomnijmy tutaj podstawowy program „Spotkań Muzycznych w Baranowie”: „muzyka w kontekście kultury”, a także tytuł największego kompendium chopinowskiego Tomaszewskiego: *Chopin. Człowiek. Dzieło. Rezonans*.
- „**Zasada hierarchizacji** ... przeciwstawia się pomijaniu przy rozpatrywaniu dzieła sfery jego wartości i sensu”. Pamiętamy pierwsze z dziewięciu „przykazania” Tomaszewskiego dla teoretyka-interpretatora muzyki, sformułowanych w pracy *Nad analizą i interpretacją dzieła muzycznego: „Widzę konieczność wyboru do analizy i interpretacji dzieła nieobjętego. Takiego, które się zarazem podziwia, przeżywa i poznaje ...”*. Gdyby zestawić indeks dzieł lub twórców znajdujących się w polu zainteresowań Profesora – okaże się, że jest to zestaw arcydzieł najwyższej próby.

*

Integralna osobowość Mieczysława Tomaszewskiego, szlachetność, bezinteresowność jego działań, wyznawanie w życiu i pracy twórczej wartości najwyższych: Prawdy, Dobra i Piękna – stawiają Go w polskim i światowym środowisku naukowym w gronie największych autorytetów nauki i kultury polskiej.

Szanowni Państwo, Drogi Mieczysławie, jeszcze chwila refleksji nad Twoim myśleniem o muzyce. Kończąc studium *Naprzeciw dzieła muzycznego twarzą w twarz* piszesz:

Przemyślenia powyższe [dotyczące niewystarczalności analizy ukierunkowanej czysto formalnie] nie miały na celu zakwestionowania sensu którejkolwiek z funkcjonujących do dziś procedur ściśle analitycznych. Chodzi jedynie o uświadomienie sobie ich niewystarczalności. A co za tym idzie: konieczności ich dopełnienia przez aspekty niegdyś odrzucone, które powinny wrócić na należne im miejsce. Bowiem interpretacja dzieła muzycznego bez przedniego zadziwienia nad jego odmiennością i niepowtarzalnością; bez zachwytu nad jego doskonałością czy pięknem; bez przeżycia go całym sobą; bez chęci odczytania nowiny, jaką nam niesie; bez uchwycenia dzieła tego sensu; bez ujrzenia go w przynależnym mu polu wartości; bez wreszcie zbliżenia się i dotknięcia tajemnicy, którą niekiedy dzieło nam odsłania – pozostaje martwa. A myślę, że Heine miał rację: dzieło muzyczne jest – a w każdym razie bywa – cudem.⁵

TERESA MALECKA

Akademia Muzyczna w Krakowie

* * *

Odpowiadając na tę Laudację, Profesor Mieczysław Tomaszewski rozpoczął od stwierdzenia: „Cóż, Bóg dał mi życie nie takie krótkie, więc coś się zdziało.” ... (AMK)

⁵ M. Tomaszewski, *Muzyka w dialogu ze słowem*, Akademia Muzyczna, Kraków 2003.

19 listopada 2011 podczas Uroczystego Posiedzenia Naukowego Polskiej Akademii Umiejętności Profesor Mieczysław Tomaszewski, członek czynny PAU, wygłosił wykład pt. „Progi kompozytorskiej drogi twórczej”.

Po wykładzie, prezes PAU przekazał Profesorowi jubileuszowy dar od PAU – kolorową grafikę – zapis automatyczny „Do muzyki Chopina” Janiny Kraupe. Kilka dni wcześniej Pani Profesor Janina Kraupe, członek czynny PAU, przekazała Akademii tę grafikę dla uhonorowania Profesora Tomaszewskiego. (AMK)

fot. Bogdan Zimowski

